

O PERSPECTIVĂ SOCIO-CULTURALĂ ASUPRA TRANZIȚIEI ÎN ROMÂNIA

Trecerea de la totalitarism la democrație și de la economia supra-centralizată la economia de piață este un proces complex ce include tensiuni, conflicte, momente de progres și regres, de iluzii și deziluzii, proces în care factorul uman este expus la cele mai radicale și imprevizibile schimbări, de la cele de ordin social-economic la cele psiho-morale. Libertatea și democrația declanșează stări de lucruri și comportamente care descătușează nu numai forțele creatoare și productive ale omului, dar și instințele sale agresive, telurice. De unde posibilitatea creativității ca și a destructivității. Mai ales în primii doi ani după decembrie 1989, momentele de acalmie și stabilitate au alternat cu cele de bulversare, violență și criză pe fondul general al schimbării.

Trăsătura principală a perioadei de tranziție pe care o trăim este schimbarea, dar nu orice fel de schimbare, ci schimbarea în ritmuri extrem de rapide și pe toate planurile existenței umane. În primul rînd, pe plan politic, prin instaurarea unei societăți de drept în care libertatea, democrația și respectarea drepturilor omului constituie normele de bază de desfășurare a vieții sociale, apoi, pe plan economic, prin decretarea și legiferarea trecerii spre economia de piață. Teoretic, politicul și economicul erau premise reale ce creau speranța unei îmbunătățiri ferme a climatului psiho-social și moral și a calității vieții.

Însă desfășurarea reală a lucrurilor a arătat enorma distanță dintre ideal și real, dintre proiect și modul în care este înțeles și transpus în fapt. *De ce?* Pentru că decretarea democrației și a economiei de piață nu semnifică și realizarea lor peste noapte. Apariția a peste 200 de partide politice, de pildă, a avut ca efect dezbinarea forțelor naționale menite să ducă la coeziune și unitate pentru refacerea economică și utilizarea la toți parametrii a întregului potențial economic și uman realizat în vechiul regim. Lupta pentru putere dintre partidele politice, spiritul nihilist promovat de ele în ceea ce privește moștenirea tehnico-economică și umană profesională din trecut, sistemul legislativ mult prea îngăduitor și „liberalizator” au accentuat dezbinarea socială, creînd condiții favorabile dezorganizării și instaurării speculei, corupției, mitei, traficului de bunuri materiale și valută. În afară de aceste aspecte negative cu efecte sociale centrifuge, trebuie remarcat și faptul pozitiv că perioada de tranziție a condus și conduce continuu la afirmarea diversității umane, la cultivarea originalității personalității umane, ceea ce impune necesitatea formulării unor strategii noi de creare a solidarității și comunității sociale, pornind de la premisele psiho-morale și socio-culturale specifice statului și societății de drept. Relansarea tehnică și socio-economică nu se mai poate desfășura prin teh-

nicile dictatoriale de manevrare a mulțimilor, ci trebuie căutate și găsite tehnicile de stimulare și motivare reală a indivizilor cu nevoi, aspirații și idealuri diferite pentru a participa la procesul de creare a unei economii și societăți moderne.

Trecerea de la economia centralizată la economia de piață nu a avut loc firese, normal, organic, prin promovarea procesului de muncă și de producție, primul și cel mai important moment al oricărei economii autentice, ci prin încurajarea realizării mărfii sau mai precis, a vânzării ei la suprapret. Sintem martorii dilatării artificiale a comerțului (deși producția a scăzut), observăm cum apare categoria socială a traficantilor, gestionarilor, vânzătorilor de obiecte adeseori de proveniență ilicită, a speculanților. Pe scurt, are loc o sălbatică acumulare de capital care ducă la o scădere drastică a nivelului de viață.

Inflația, șomajul — efecte inevitabile ale economiei de piață — se extind tot mai mult, iar malnutriția și subnutriția amenință însuși genofondul uman al poporului nostru.

S-a trecut de la o extremă la alta. De la un *hipercentralism* ce cuprinsese toate sferele vieții sociale, politice, economice, culturale asistăm la o *hiperliberalizare* a tuturor lucrurilor, începând cu economia și sfârșind cu morala. În loc să ne însănătoșim viața economică, să ne revenim la echilibrul și liniștea mult așteptată, sintem confrunțați cu fenomene și consecințe ce depășesc ca gravitate și profunzime tot ce exista în economia planificată.

Schimbările politice, economice antrenează după ele ample prefaceri de ordin axiologic, moral, cultural. La orizontul societății civile românești se conturează o nouă ierarhie de valori având ca valoare proprietatea privată, dar și o proliferare nestăvilită a non-valorilor care par să domine în domeniul vieții politice, munca, relațiile sociale.

După 22 decembrie 1989, în primul an și jumătate au dominat valorile politice pentru că în noile forțe politice se investea încrederea în schimbarea modului de viață socială, de grup și individuală. De la o societate apatică, indiferentă sub raportul valorilor politice sub regimul de dictatură s-a trecut, în prima perioadă, la un suprainteres pentru activitatea politică, de conducere, explicabil și normal pînă la un punct prin neexercitarea acestui drept în trecut, dincolo de care exacerbarea frizează anormalul. Însăși apariția unei puzderii de partide și partidulețe politice reflectă o stare de patologie politică.

Un generalizat spirit contestatar se dezvoltă la nivelul fiecărui partid politic care pentru a-și justifica propria existență neagă principiile și sistemul de valori al celorlalte. Lipsa unei ideologii clare, a unei platforme politice bazată pe un sistem de valori cu mare aderență la cei mulți a dus la o deosebit de mare fărîmițare socială și politică, iar pe planul conștiinței la confuzie și derută.

Cu erodarea prestigiului și autorității puterii guvernante și accentuarea efectelor negative ale programului de reformă, are loc deplasarea de la fenomenele politice spre cele economice. Valoarea economică, intruchipată în lupta pentru supraviețuire a celor mulți care trăiesc dintr-un salariu insuficient față de prețurile exorbitante ale bunurilor vitale de consum, pe de o parte, și în lupta pentru un profit cît mai ridicat al patro-

nilor, profitorilor, spoliatorilor, pe de altă parte, devine valoare dominantă. Politica și politicianismul încep să fie privite cu neîncredere, indiferență sau chiar repulsie și dispreț. Apatia și neangajarea politică par să se reînstaureze.

O analiză atentă din perspectivă socială dezvăluie *contradicția* tot mai frecventă *dintre statut și profit*. Statutele economice soldate cu cele mai ridicate profituri nu sînt totdeauna rezultatul unei activități sociale, economice bazată pe muncă, înaltă pregătire, profesionalism, ci, mai degrabă, produsul unor procese adiacente muncii, vînzării și re-vînzării de cîteva ori a produsului pînă ajunge la cumpărătorul propriu-zis. În consecință, scade forța de muncă din producție — principala activitate creatoare de valoare și plusvaloare — și crește ponderea profitorilor, paraziților, „bișnițarilor cu autorizație” — cum spun subiecții cercetărilor noastre — ce trăiesc din munca nemijlocită a altora.

Profunde răsturnări valorice a produs economia de piață resimțită de oameni mai ales prin prețurile extrem de ridicate din comerț și nu prin creșterea gamei de produse și a calității lor. O economie de piață bazată preponderent pe un comerț realizat cu produse la suprapreț, fără o competiție reală și loială între producători compromite însăși ideea de economie de piață. Răsturnările valorice produse prin declararea economiei românești drept o economie de piață, pentru că de fapt nu se produce decît extrem de puțin în acest sistem, dar se vinde după el, sînt de ordin economic, social, moral. Efectele negative sînt : dorința de îmbogățire și parvenire rapidă și fără muncă, șomajul, producția slabă, sub nivelul necesităților, mita, specula, corupția, lipsa de profesionalitate și a competiției valorice, avariția, traficul de valută „bișnița în numele legii”.

Cauza acestor fenomene malefice constă în faptul că s-a preluat strategia dezvoltării pe baza economiei de piață fără să se creeze condițiile organice ale muncii și producției în întreprinderi, unități de producție, în cercetare și proiectare după principiile ei.

O gravă eroare de ordin politic și ideologic propagată de la nivel guvernamental și preluată și de mass-media, care a adîncit criza și haosul a fost minimalizarea pînă la anulare a tuturor obiectivelor industriale, tehnice, tehnologice, profesionale și culturale realizate de poporul nostru cu prețul unor mari sacrificii în perioada celor 45 de ani de regim socialist. Afirmatiile „să terminăm cu vechea moștenire” sau că economia este la „pămînt” abia au dat motive celor care atît așteptau : s-o ducă la pămînt. Că n-a fost așa stă dovadă faptul că nici după 3 ani nu se ating nivelele de producție și productivitate ale anului 1989 și va mai trece, probabil, timp pînă cînd întreaga economie se va redresa la acele nivele.

De asemenea, în virtutea aceluiași spirit nihilist, statul a fost derobat de atributul de conducere și control al economiei pînă la crearea condițiilor reale de trecere la economia de piață. Atunci a început haosul cînd s-au declarat „comuniste” și demne de distrugere toate structurile economice și tehnice realizate în ultimele 4-5 decenii. Atunci au început furturile, sustragerile și vînzarea la suprapreț, cînd statul nu mai avea drept de stăpînire și control. În loc să se păstreze tot ce crease și dobîndise poporul român cu trudă și migală s-a urnărit distrugerea sistematică a tot ce realizase. Și în bună parte „proiectul” s-a împlinit. Structuri economice,

intreprinderi ce incl deau instalații, materiale, clădiri, oameni, tradiții de muncă și profesionale compatibile cu cele la nivel mondial sînt pe cale de dispariție numai că fuseseră produse în regimul socialist.

Extremismul și-a spus și aici cuvîntul. În fond, uneltele, materialele clădirile, animalele prin ele însele nu aveau în ele nimic ideologic. Ele erau ale tuturor. Fiecare participase la crearea lor cu contribuția sa. De aceea, se impunea conservarea lor nu furate, distruse sau devastate în numele privatizării, liberalizării și al economiei de piață — concepte cărora fiecare le dă conotația sa.

Nimeni nu face apologia unui sistem hipercentralizat care sufocase economia, libera inițiativă, spiritul creator, inventivitatea — cum s-a dovedit a fi mai ales în ultima perioadă sistemul de dictatură. Dar avantajele economiei de piață trebuiau să se grezeze firesc pe elementele pozitive deja existente în economie. Se putea ajunge la economia de piață treptat, progresiv pe baza funcționării naturale a legii cererii și ofertei exact de la punctul sau nivelul economic mai mult sau mai puțin dezvoltat la care ne aflăm în decembrie 1989.

Statul trebuia să-și mențină atributul de a controla și gestiona economia pînă intra pe făgașul necesar economiei de piață, utilizînd principiile democrației și libertății. Înlocuirea centralismului cu democrația se putea face din interior, progresiv, prin înlocuirea cadrelor vechi, birocratice cu oameni noi, cu vederi largi, cu o concepție democratică despre muncă și viață bazată pe respectul omului și al demnității lui.

În aceste condiții s-ar fi evitat degradingolada socială și psiho-morală, indisciplina, dezordinea și starea de anomie ce a cuprins întreaga societate. Criza economică, socială și morală n-ar fi atins cotele de acum. Un cît de cît consens național este imperios necesar pentru realizarea unui echilibru minim. Dacă acesta nu se va realiza, criza de încredere și de autoritate va putea conduce, fie la noi convulsii și tensiuni sociale, fie la apatie și indiferență la fel de păgubitoare ca și primele. Or, în momentul de față, participarea la muncă, la viața socială, politică și culturală este singura condiție a ieșirii din impasul în care se află societatea și indivizii.

Programul de reformă în care mulți oameni și-au pus speranța, pînă în prezent, nu și-a demonstrat valențele. Economia de piață — concept fundamental din programul de reformă — prin consecințele sale negative a condus, înainte de toate, la o rapidă polarizare a societății în bogați și săraci. Starea socială, economică și mai ales morală a populației s-a degradat tot mai mult. Dacă o restrînsă categorie socială prosperă și se îmbogățește mai mult sau mai puțin licit, cea mai mare parte a populației care își duce existența prin muncă sărăcește. *Îmbogățirea celor puțini și pauperizarea celor mulți*, cu toate încercările de protecție socială — *rămîne legea de fier a actualei etape de evoluție a societății românești contemporane*. Haosul, specula și dorința de căpătuială par să domine. Pătura subțire a businessman-ilor prosperă în timp ce tinerii, bătrînii, inclusiv o bună parte din adulți sînt privați de un trai decent și își duc existența la limita sărăciei. Șomajul, inflația și sărăcia fac spectrul zilei de mîine din ce în ce mai sumbru.

În consecință, crește insecuritatea vieții și teama de viitor. În plus, *a apărut o nouă teamă, teama de schimbare*. Oamenii așteaptă o așezare a lucrurilor, a prețurilor, a salariilor astfel încît să mai poată respira și spera.

Aceasta este nota dominantă a climatului psiho-afectiv și moral specific dezavantajărilor. Și cum aceștia sînt cei mulți, lucrul se impune a fi luat în serios în considerație.

Nevoia de stabilitate, de echilibru este atît de mare încît mulți indivizi, la nivelul simțului comun, al omului de pe stradă invocă tot mai des liniștea, ordinea și mai ales munca ce se preta în regimul socialist. Nostalgia trecutului este dovada că el a avut și elemente pozitive care meritau și trebuiau păstrate, precum și faptul că noul regim, din perioada de tranziție nu și-a dovedit avantajele, cel puțin pînă acum, pentru marea masă a populației.

Stressul, tensiunea, teama pentru ziua de mîine reflectă faptul că oamenii nu au cultura schimbării, nu au exercițiul și deprinderea ei, dar și concluzia că cele mai multe dintre schimbările ce au urmat euforiei din decembrie 1989 au adus mai multe insatisfacții, nemulțumiri decît soluționarea problemelor sociale vechi.

Șocul schimbării sau dezechilibrul moral, psihic pe care-l trăiesc indivizii, este normal. Oamenii n-au fost pregătiți, antrenați pentru ea. Amploarea și profunzimea schimbării sînt atît de mari încît pentru unii iau proporții derutante, chiar dificil de asimilat. În aceste condiții se vorbește de șoc cultural sau stare de dezechilibru psihic și mental apărută ca urmare a pierderii tuturor „cheilor” și simbolurilor cu care oamenii fuseseră obișnuiți să perceapă lumea și să rezolve problemele sociale.

După părerea noastră, șocul cultural este o expresie sintetică a mai multe tipuri de șocuri : politice, economice, sociale. Primul și cel mai puternic șoc a fost cel politic exprimat prin înlăturarea dictaturii și instaurarea democrației. Lui i-a urmat șocul economic, adică renunțarea la economia planificată și trecerea la economia de piață și privatizare. Consecințele negative legate de ultimele două procese au condus la seisme sociale, tensiuni, conflicte, acte de agresivitate, pe de o parte, la indiferență, apatie și neparticipare, pe de altă parte. În plus, a crescut numărul celor afectați de nevroze, dovadă că maladaptarea este reacția de răspuns la un volum prea mare de nou la care este expus individul. Cînd limitele date de ordin biologic și psihologic sînt depășite, individul intră într-o stare de criză numită șoc.

La circa 3 ani de la evenimentele din decembrie 1989 oamenii încă experimentează starea de șoc ca neadaptare la noile condiții de viață. Ei încă mai acționează în virtutea latențelor sau a acelor modele de comportamente, atitudini și gîndire care le-au dat posibilitatea să se adapteze în trecut, dar care nu mai sînt adecvate acum.

De pildă, modelul conducerii centralizate, al ocupării forței de muncă, al securității locului de muncă, specifice societății socialiste, cu unele aspecte pozitive și benefice pentru indivizi și grupurile umane, pentru societate în general, acum, în economia de piață nu mai sînt adecvate sau mai degrabă nu mai par adecvate. Cerința sau așteptarea de a avea loc de muncă sigur, un salariu „fix”, prețuri „fixe” au rămas de domeniul trecutului. Escaladarea incredibilă a prețurilor de la o zi la alta și încercarea nereușită a acoperirii parțiale a lor prin majorări și compensații este un model în comportamentul economic cu care oamenii se deprind greu.

Un alt model comportamental și valoric cu care oamenii nu sînt, obișnuiți este acela ca statul să nu mai intervină în asigurarea cu materiale, materii prime, energie în producția industrială sau cu mijloace de producție, mașini, îngrășăminte, în agricultură. Trecerea de la sistemul centralizat la cel privat, cu destrămarea întregului lanț al aprovizionării cu produsele necesare procesului de producție este un proces dificil ce se soldează adesea cu scăderea producției și productivității muncii.

O mutație de ordin axiologic specifică actualei perioade de tranziție o constituie reinstaurarea, ca valoare cu largă rezonanță în structurile umane, a ideii de proprietate privată. Ea devine stimulent pentru o nouă motivație a muncii, pentru o nouă morală a muncii bazată pe responsabilitate, disciplină, eficiență și raționalitate. Valoarea-ax ce concentrează întreaga activitate a întreprinderilor este profilul, cîștigul ce se realizează simultan cu o constelație de valori cu caracter social ca îmbunătățirea gamei de servicii, creșterea calității lor, asigurarea de locuri de muncă pentru tineri, îmbunătățirea calității vieții.

În întreprinderile private se schimbă radical atitudinea față de muncă, față de unelte și locul de muncă. Oamenii lucrează cu conștiința că efortul lor este răsplătit, în plus, au o deosebită grijă față de unelte, de estetica locului de muncă, de materiile și materialele pe care le folosesc. Unii exprimă nevoia de a-și realiza propria vocație, alții nevoia de prestigiu, de recunoaștere socială pentru lucrul bine făcut. Ideea de „prestigiu al firmei” preocupă pe aproape toți întreprinzătorii care vor să se înscrie pe un loc cît mai de frunte într-o ierarhie a „campionilor” în domeniu. Angajarea unor contracte cu parteneri impune mai multă responsabilitate, grijă față de calitatea produselor, precum și onorarea la timp a obligațiilor asumate.

Printre motivațiile muncii ca efecte pozitive mai ales în rîndul beneficiarilor apare nevoia de modernitate, de adecvare a producției și produselor la cerințele mereu înnoite ale pieței și consumatorilor. Întreprinzătorii știu că ei prosperă sau supraviețuiesc numai în măsura în care răspund în timp exigențelor crescute ale clienților și partenerilor interni sau externi. Teama de faliment, deși prin natura ei este negativă, îi stimulează spre găsirea de noi soluții în rezolvarea tuturor problemelor. Or, așa cum arăta un subiect al cercetărilor noastre : „Nici un întreprinzător nu se angajează în afaceri cu ideea de a da faliment. Este ca și cum te-ai căsători cu ideea de a divorța”.

Stimularea creativității, a inventivității este una din calitățile umane recuperate în procesul de muncă și producție privat, în comparație cu sistemul socialist în care dispăruse datorită neretriuirii ei corespunzătoare. Statutul de „patron” este un alt factor stimulatoriu pentru eficiență și raționalitate economică și socială. El dă deținătorilor lui autoritate, prestigiu, sentimentul de oameni care-și decid singuri destinul lor și al altora. Munca de patron — recunosc ei înșiși — este obositoare, complexă, dar oferă satisfacții care-i regenerează pentru efortul depus. O trăsătură pare să fie comună întreprinzătorilor : faptul că ei trăiesc într-un stress continuu, viața lor personală și de familie și-a pierdut calmul dinainte. Copiii lor cresc fără ei, iar ei nu-și mai permit momente de destindere culturală prin

lectură, spectacole etc. Goana pentru asigurarea celor necesare funcționării în bune condițiuni a întreprinderii îi pustiește uneori sufletește. „De o carte, de un spectacol — spun unii — nu mai poate fi vorba”.

Angajarea personalului în micile întreprinderi private este foarte selectivă. În primul rând, se asociază membrii familiei restrinse, soțul și soția, ai familiei largi, părinții și copiii, sau alte rude apropiate, frați, surori etc. Apoi, se asociază prietenii din același loc de muncă sau din diferite locuri de muncă de diferite specialități pentru a acoperi o arie cât mai largă de activități. Ei se cunosc foarte bine sub aspect profesional și moral-uman.

În unitățile de vîrf moderne, angajarea se face pe principiul competitivității și al profesionalității, inclusiv pe bază de curriculum vitae. Numai cu exigențe precum numărul de publicații, de invenții și inovații, capacitatea managerială poate asigura o activitate compatibilă cu cea la nivel mondial.

Relațiile de muncă, în întreprinderile mici și mijlocii private, ca și în cele de vîrf cu capital de stat, sînt preponderent orizontale, fiecare lucrător asumîndu-și responsabilitatea față de obligațiile și contractele încheiate, considerîndu-se un factor fundamental în reușita întreprinderii. Acum nu mai funcționează principiul „merge și-așa”, recunoscut în întreprinderile de stat socialiste, care exprima derobarea de responsabilitatea lucrului bine făcut, lipsa de exigență pentru calitatea muncii. Dimpotrivă. Fiecare își pune prestigiul său în prestigiul firmei sau toți știu că prestigiul firmei depinde de responsabilitatea cu care lucrează fiecare, de respectul fiecăruia față de sine însuși. După propriile opinii ale întreprinzătorilor „privatizarea este o chestiune de rezistență morală și fizică. Ea macină mulți oameni. Este un malaxor care consumă, arde ființa umană. Schimbă mentalitatea despre muncă. Formează o nouă conștiință, conștiința luptei în concurență”.

Printre alte fenomene declanșate în perioada de tranziție este și *fenomenul de asociere*. Explozia organizațiilor și asociațiilor, a partidelor politice și apolitice, profesionale și confesionale, etnice și culturale a devenit o *caracteristică specifică* societății noastre actuale care ea însăși ar merita un studiu de sine stătător. Frecvența și amplitudinea fenomenului ne face să vorbim de o *hiperasociere* ce pare o reacție normală la hipercentralismul perioadei anterioare de înregimentare a tuturor într-o singură organizație de partid sau sindicat. Dar dacă se va continua în același ritm, vom asista la un alt extremism, acela al asocierii cu orice preț într-o societate, organizație, ligă etc. Or, este știut că o societate cu multiple grupuri și grupări este în același timp cu multiple subculturi, fiecare subcultură fiind definită prin valori, norme și ideologie specifice. O multitudine de subculturi aflate în continuă schimbare determină un *grad scăzut de integrare culturală*. Deci, societatea românească, în momentul de față, prin jocul complex al tuturor tipurilor de asociații și organizații cu platforme și programe diferite, se definește printr-un grad scăzut de coeziune și integrare. Situația este comună oricărei societăți moderne compusă din oameni cu variate baze religioase, naționale și etnice, cu diferite statusuri economice și sociale aflate în profunde procese de schimbare.

Integrarea culturală este, totuși, o necesitate stringentă pentru reconstrucția economică și relansarea tehnologică și socială a întregii soci-

etăți românești contemporane. Ea nu semnifică o nouă uniformizare a indivizilor, o aducere a tuturor la un singur numitor comun, ci presupune conservarea diferențelor, a personalității lor, intensificarea schimburilor dintre ei și grupurile în care se coagulează, îmbogățirea culturală reciprocă. Valențele integrării sint cunoscute prin sentimentul de satisfacție și securitate pe care îl oferă membrilor ei. Deși este de dorit unei stări de dezintegrare și insecuritate, totuși, o cultură înalt integrată sau armonioasă are dezavantajul că este mai inflexibilă la schimbare, mai puțin deschisă la înnoire.

Luând în considerație marea dispersie de asociații de tip politic, sindical, religios, etnic din societatea românească contemporană este evident *un scăzut nivel de integrare culturală*. Fiecare grup uman, fiecare asociație sau partid are propria sa platformă, ideologie, scară de valori ceea ce accentuează starea de confuzie, derută, duce la multiplicarea și chiar la risipirea eforturilor. Un minim de integrare culturală al unei societăți este obligatoriu ca ea să continue să existe.

Integrarea culturală este un proces complex ce se desfășoară pe un continuum, de la minim integrat pînă la avansat, înalt integrat. El reclamă noi modele, noi strategii în care un loc de seamă îl ocupă considerația și respectul pentru valorile și interesele fiecărui grup uman organizat.

Diferența dintre scopurile și valorile diferitelor subgrupuri culturale face ca valorile dominante dintr-o societate multigrupală să pară inconsistente sau chiar să fie inconsistente. În aceste condiții, integrarea culturală devine un obiectiv a cărui realizare depinde de descoperirea valorii-ax în jurul căreia să se coaguleze întreaga comunitate umană din interiorul granițelor, de găsirea acelor rațiuni, motivații de ordin național, economic, social care să ducă la consens.

Una din valorile supreme care s-a dovedit aptă de a uni toate formațiunile politice și apolitice, ce transcende toate TIPURILE DE ORGANIZAȚII PARE SĂ FIE IDEEA DE UNITATE NAȚIONALĂ. În numele ei și pentru împlinirea ei se poate organiza un program unitar de acțiune și reconstrucție economică și culturală.

Unitatea națională poate fi premisă și concluzie a consensului național. Punerea ei în valoare ar putea constitui soluția pentru valorificarea eficientă a întregului potențial de muncă, managerial, de creație al membrilor societății noastre, a tuturor grupurilor etnice.

O ultimă remarcă privind perioada de tranziție în România se referă la faptul că ea se desfășoară într-un context mai larg european și mondial în sensul că unele trăsături ale ei sint comune tuturor țărilor ex-socialiste care trec de la economia centralizată la economia de piață, de la totalitarism la democrație, iar pe plan mondial are loc trecerea spre un nou tip de societate, generic numită post-comunistă cu elemente noi în ierarhia marilor puteri economice și politice, în raportul de forțe.

La nivelul politicilor naționale și internaționale se impune tot mai mult ideea unei *comunități europene* ca și a unei *comunități mondiale unice* menite să ducă la reducerea conflictelor între state, națiuni sau grupuri etnice. Realizarea acestora rămîne un deziderat demn de sfîrșitul mileniului al doilea și începutul mileniului al treilea la care fiecare popor, națiune, grup uman trebuie să-și aducă propria contribuție.